

Útmutató az entitások azonosításához

1. Az RDA-ban használt alapfogalmak

Az RDA feloldása magyarul: Forrásleírás és (forrás)hozzáférés. A *forrás* (angolul *resource*) a könyvtári terminológiában korábban használt *dokumentumnál* általánosabb jelentéstartalmú fogalom, amely a világ olyan objektumait is magában foglalja, mint a digitális tartalmak (pl. weboldalak, illetve a weben publikált különböző formátumú információk), valamint a muzeális tárgyak.

A források leírására az RDA *elemkészleteket* definiál. Egy *elem* – az RDA szótára szerint – „olyan szó, karakter, illetve szó- és/vagy karaktercsoport, amely a bibliográfiai információ egy adott, elkülöníthető egységét reprezentálja”. Más megközelítésben (RDA 0.2.2) a forrásleírásra használt RDA-elemek általánosságban tükrözik az FRBR-ban meghatározott entitásokhoz (*mű, kifejezési forma, megjelenési forma és példány*) kapcsolódó *ismérveket* és *kapcsolatokat*. Ebből adódik, hogy az *elemkészletek* az *entitásokra, ismérvekre, (entitás)kapcsolatokra* vonatkozó információkat tartalmazzák (definíció, hatókör, forrásazonosító (URI)).

A könyvtár katalogizálás szabályzatai szempontjából a jövőben mérvadó IFLA LRM referenciamodell a következőképp definiálja az előbb említett fogalmakat:

Ismérv (attribute): Adattípus, amely egy entitás speciális előfordulásait jellemzi.

Entitás (entity): Fogalmi objektumok elvont osztálya, a modell szempontjából kulcsfontosságú objektumok.

Kapcsolat (relationship): Összeköttetés entitások előfordulásai között.

A 2016. évi kiadású *Nemzetközi Katalogizálási Alapelvek* az utóbbi kettőt így határozza meg.

Ismérv (Attribute): egy entitás jellemzője. Az ismérv vagy az entitás szerves része, vagy kívülről hozzáadható. Az ismérvek rögzíthetők csupán szövegesen (literálokkal) vagy URI-ként is.

Kapcsolat (Relationship): az entitások vagy azok előfordulásai közötti meghatározott összeköttetés.

Az RDA magját tehát az (adat)elemeknek a leírása adja. Ezek forrása az *elemkészletek* és *értékszótárak* RDF-ként való publikálására létrehozott, a Nyílt metaadatok jegyzékében (Open Metadata Registry) publikált, „RDA Reference” adatállomány, ami bárki által térítésmentesen letölthető. Az *értékszótárak* az RDA-alapú leírásokban alkalmazandó ellenőrzött terminológiákat tartalmazzák, valamint az általános RDA-terminológia fogalmait.

2. Magentitások azonosítása

Az alábbiakban azoknak az entitáspéldányoknak az azonosításához kívánunk – az IFLA LRM-et követve – segítséget nyújtani, amelyek egy tipikus forrásleírás részét képezik. Ezek elsősorban a modell magját képező FRBR-entitások, úgymint a *mű*, *kifejezési forma*, *megjelenési forma* és *példány*. Nem térünk ki az olyan entitások azonosítására, mint pl. a *személy*, *hely*, *időtartam* stb.

Az entitáspéldányok leírásának sorrendje rendszerenként, helyi szabályozásonként különbözhet. Az alábbiakban a *mű* - *kifejezési forma* - *megjelenési forma* - *példány* feldolgozási láncnak megfelelően ismertetjük az azonosítás szempontjait.

2.1. A mű azonosítása

Definíció szerint a *mű* (LRM-E2) „egy önálló alkotás szellemi vagy művészi tartalma”.

A *mű* által gyűjtjük egy csoportba azokat a *kifejezési formákat*, amelyek egymással funkcionálisan azonosak, vagy majdnem azonosak.

A *mű* azokon a közös jellemzőkön keresztül ragadható meg, amelyek a hozzá kapcsolódó eltérő *kifejezési formák* sajátjai. Az IFLA LRM szerint „A *mű* az a szellemi vagy művészi alkotás, amely a mű mindegyik eltérő *kifejezési formája* mögött meghúzódik”. Ahhoz azonban, hogy többféle *kifejezési formát* egyetlen *mű*höz tartozóként egy csokorba fogjunk, messze nem elég néhány ténybeli vagy tartalmi hasonlóság. Ahogy arra a modell rámutat: „Például két tankönyv, mindkettő bevezetés a differenciálszámításba, vagy két olajfestmény ugyanarról a tájképről (még ha ugyanaz a művész festette is mindkettőt), eltérő *műveknek* tekintendők, ha egymástól független szellemi vagy művészi erőfeszítés révén jöttek létre.”

Elemi kérdés, és szinte minden az FRBR-rel éppen csak ismerkedőben felmerül, hogy mikortól beszélhetünk különálló *műről*. Az IFLA LRM ez esetben a bibliográfiai

és kulturális hagyományokra, illetve a használói szempontokra apellál, valamint úgy fogalmaz: „Ha a használók többsége [...] a *kifejezési formákat* intellektuális szempontból azonosnak tekinti, akkor ezeket a *kifejezési formákat* ugyanazon *műnek* a *kifejezési formáiként* tartjuk számon.” További támpontot adva a kérdéshez: „Általában amikor jelentős mértékű önálló szellemi vagy művészi munka befektetésével jár egy *kifejezési forma* létrehozása, az eredményt új *műnek* tartjuk, származási kapcsolattal a forrásnak tekintendő *műhöz*.”

Példák arra, hogy mi tekintendő új *műnek*: a parafrázisok, átiratok, gyermekeknek szánt átdolgozások, paródiák, egy téma zenei variációi, egy zenemű szabad átírásai, egy mű adaptálása az egyik irodalmi vagy művészi formáról egy másikra (dramatizálás, átdolgozás stb.), tartalmi összefoglalók, kivonatok, áttekintések.

Példák a *műre* az IFLA LRM-ből:

- {Homérosz: Odüsszeia}
- {Henry Gray: Az emberi test anatómiája}
- {Agatha Christie: Tükrökkel csinálják}
- {Lassie hazatér} [film, bemutató: 1943]
- {René Goscinny, Albert Uderzo: Asterix, a gall} [közös létrehozott mű, írta René Goscinny, rajzolta Albert Uderzo]
- {Wolfgang Amadeus Mozart: Zongoraszonáta, KV 281, B-dúr}
- {Wolfgang Amadeus Mozart: Rondo KV 494}
- {Johannes Brahms: Vonósnégyes Op. 51, no. 1, C-moll}
- {IFLA Journal}
- {IFLA series on bibliographic control} [monografikus sorozat, összegyűjtött mű]
- {Francois Truffault filmje: Jules és Jim}
- {Microsoft Excel}
- {The Dewey Decimal Classification (DDC)}
- {WebDewey} [számítógépes program a DDC megjelenítéséhez és kereséséhez, készítette a Pansoft GmbH]
- {az Ordnance Survey térképsorozata: 1:50 000 Landranger series}
- {Auguste Rodin szobra: A gondolkodó}
- {Raoul Dufy képe: Lóverseny Epsomban}
- {I want to hold your hand} [John Lennon és Paul McCartney dalszerzeménye]

(A *mű*példák megnevezése itt nem az adataik RDA-szabályok szerinti feltüntetésével történt, hiszen adott esetben a *mű*adatok rögzítésekor például az eredeti címet vesszük fel.)

2.2. A kifejezési forma azonosítása

Definíciója szerint a *kifejezési forma* (LRM-E3) a szellemi vagy művészi tartalmat hordozó jelek sajátos kombinációja. Fontos ugyanakkor, hogy elvont entitás, és mint ilyen, független a rögzítésére használt hordozótól.

A *kifejezési forma* tehát az a sajátos szellemi vagy művészi forma, amelyen keresztül a *mű* megvalósul, így például magában foglalja a *mű* megvalósításának eredményeit (szöveges megvalósulás esetén a szavakat, mondatokat, bekezdéseket stb.; zenei megvalósítása esetén az egyedi hangokat, dallamokat stb.) Nem részei a *kifejezési formának* a megvalósulás fizikai megvalósulásának véletlenszerű vonatkozásai, pl. a szöveg tipográfiája vagy tagolása, kivéve persze, ha ez a mű jellegéből adódik (pl. képvers).

A *kifejezési forma* azonosítása során azt szükséges megállapítanunk, hogy egy *megjelenési formában* található szellemi vagy művészi tartalom ugyanaz-e, vagy lényegét tekintve ugyanaz-e, mint ami egy másik *megjelenési formában* öltött testet.

Az egymástól eltérő *kifejezési formák* beazonosítása nem egyszerű feladat. Ennek során – az IFLA LRM szerint – nem utolsó szempont, hogy egyáltalán mi várható el az egyes katalogizálók „felismerési képességétől”. A képességek mellett ugyanakkor egyéb tényezők is, pl. az adatbázis célja vagy jellege is meghatározó lehet: a lényegében azonos *megjelenési formák*on belüli változatokat (például kézi nyomtatású sajtótermékek esetében ugyanazon kiadás két állapota között észrevehető apróbb változásokat) a legtöbbször figyelmen kívül szokás hagyni, de esetenként (pl. a régi nyomtatványok átfogó adatbázisai, a nyomatok teljes jegyzékei) minden változatot külön *kifejezési formaként* kezelnek.

Mivel a *kifejezés forma* (expression) elválaszthatatlan, lényegi jellemzője maga a forma (form of expression), az utóbbit érintő bárminemű változás új *kifejezési forma* létrehozásához vezet. Néhány példa:

- egy írott anyag élőbeszéddé válik,
- egy szöveges *művet* lefordítanak egyik nyelvről egy másikra,
- egy szöveg javításon vagy módosításon megy keresztül.

Kisebb, például a helyesírást vagy központosítást érintő változtatások ugyanakkor nem eredményeznek új *kifejezési formát*.

Fontos: ha a *kifejezési forma* illusztrációkkal, jegyzetekkel, magyarázatokkal stb. egészül ki, vagyis olyan bővítésekkel, amelyek nem képezik szerves részét a *mű* szellemi vagy művészi megvalósításának, akkor ezeket a kiegészítéseket különálló *művek* különálló *kifejezési formáinak* tekintjük, és jelentőségükhöz mérten döntünk a bibliográfiai feltárásukról.

Példák a *kifejezési formára* az IFLA LRM-ből:

- Homérosz Odüsszeiájának angol fordítása, *Odyssey*, ford. Robert Fagles, copyright 1996
- Homérosz Odüsszeiájának angol fordítása, *Odyssey*, ford. Richmond Lattimore, copyright 1965
- Agatha Christie: *They do it with mirrors* angol szövege, eredeti copyright 1952 [ugyanez az angol nyelvű szöveg *Murder with mirrors* címen is megjelent]
- Auguste Rodin *A gondolkodó* szobrának nagyméretű változata, készült Alexis Rudier öntőműhelyében 1904-ben (Rodin első verziója 1880-ban készült, kb.70 cm magas; az 1904. évi verzió magassága 180 cm]
- Dewey Decimal Classification, 23rd edition (DDC23) [angol nyelvű kiadás]
- Classification decimale de Dewey, 23e edition [a DDC23 francia fordítása]
- Giuseppe Verditől a *Macbeth* ének partitúrája
- Franz Schubert *Pisztráng* ötösének hangfelvétele az Amadeus Quartet előadásában, zongorán játszik Hephzibah Menuhin
- John Lennon és Paul McCartney *I want to hold your hand* című dalának kottája

2.3. A megjelenési forma azonosítása

Definíciója szerint a *megjelenési forma* (LRM-E4) „Minden olyan hordozó halmaza, amely azonos jellemzőt mutat szellemi vagy művészi tartalma tekintetében. A halmazt a teljes tartalom és az annak hordozójára vagy hordozóira vonatkozó előállítási terv határozza meg.”

További definíció az IFLA LRM-ben: „A *megjelenési forma* egy vagy több *kifejezési forma* megvalósításának eredménye egy hordozón vagy hordozók együttesén. Entitásként a *megjelenési forma* megtestesíti az adott hordozók által megosztott közös jellemzőket, mind a szellemi vagy művészi tartalom, mind a fizikai forma tekintetében.”

A *megjelenési forma* felismeréséhez az egyes példányok közös jellemzői nyújtanak támpontot, ezek forrása pedig az azonos előállítási folyamat. Az előállítási folyamat tehát meghatározó a *megjelenési forma* azonosítása szempontjából akkor is, ha létezik olyan vonatkozásai, amelyet az előállító nem tud közvetlen ellenőrzése alá vonni, ilyen például egy különböző végfelhasználók által letöltött online állomány konkrét digitális tároló közege: bármilyen tároló közeget is használunk utóbbi esetben, a letöltött állományok ugyanannak a megjelenési formának az előfordulásai lesznek, mint maga az online fájl.

Az előállítási folyamatnak, amelynek skálája a szabályszerű ipari termeléstől a kézműves vagy művészi tevékenységekig terjed, sok esetben egy több példányból álló halmaz az eredménye. E halmaz példányai a legtöbb általuk megvalósított cél tekintetében egymással felcserélhetők, ezért aztán elmondható, hogy a *megjelenési forma* meghatározható a hozzá tartozó bármely példány speciális tulajdonságai és ismérvei révén.

Azokban az esetekben, ahol az előállítási folyamat egyetlen, egyedi példány létrehozására irányul (például holografikus kéziratok, kézműves vagy művészi termékek, megőrzési célú reprodukciók), a *megjelenési forma* egy egyetlen tagból álló halmaz.

Az egyes *megjelenési formák* közötti különbségtétel egyfelől a szellemi vagy művészi tartalom, másfelől a fizikai forma alapján történik: ha az előállítási folyamat a fizikai

forma megváltozását vonja maga után, a létrejött termék új *megjelenési formának* minősül.

Néhány példa arra, mikor beszélhetünk új *megjelenési formáról*:

- a fizikai forma változása, a megjelenítés jellemzőit érintő, a *mű* koncepciója vonatkozásában egyébként mellékes változás (változás a betűképben, betűméretben, az oldal elrendezésében stb.);
- a fizikai közeg változása (pl. váltás papírhordozóról mikrofilmre);
- a tároló változása (pl. a szalag tárolására szolgáló kazetta helyett kartridzs);
- az előállítási folyamat részese egy kiadó, gyártó, terjesztő stb., és a terméken jelzett változások érintik a megjelenést, értékesítést stb. (pl. kiadóváltás, újracsomagolás stb.);
- amikor az előállítási folyamat olyan módosításokkal, kiegészítésekkel, törlésekkel stb. jár (a kisebb helyesírási, központosítási stb. változásokon kívül), amelyek befolyásolják a szellemi vagy művészi tartalmat – ebben az esetben az eredmény a *mű* új *kifejezési formája* lesz, ami egy új *megjelenési formában* testesül meg;
- ha több, eltérő *megjelenési formákból* származó *példányt* fizikailag összevegyítünk vagy egyesítünk (például az egybekötött könyvek vagy füzetek, összeillesztett hangszalagok stb.).

A *megjelenési formák* közötti különbségtétel esetén a kiindulási pontot a használók feltételezett igényei és a katalogizálókkal szemben megfogalmazható ésszerű elvárások jelentik. Jelentéktelen csomagolási, kötetzeti eltérések nem feltétlenül vezetnek új *megjelenési forma* rögzítéséhez.

Ha az előállítási folyamatot tudatosan megváltoztatják, és ez hatással van a létrejövő egyes példányokra, akkor ezzel ugyanazon *kifejezési formához* új *megjelenési formát* hoznak létre.

Nem beszélhetünk új *megjelenési forma* keletkezéséről, ha az előállítási folyamat befejezése után keletkezik változás az egyes példányokban (rongálás, kopás, szakadás, laphiány, javítások, újbóli kötetés stb.). (Utóbbi esetben a megjelenési forma egy adott példányáról van szó, amely nem tükrözi teljes mértékben az eredeti előállítási tervet.)

Példák a *megjelenési formára* az IFLA LRM-ből:

- *The Odyssey of Homer / translated with an introduction by Richmond Lattimore*, Harper Colophon első kiadás, megjelent a Perennial library sorozatban, New Yorkban a Harper & Row kiadónál 1967-ben, ISBN 0-06-090479-8 [a görög költemény angol nyelvű, Richmond Lattimore által fordított, teljes szöveget tartalmazó *megjelenési formája*]
- Homérosz. *The Odyssey / translated by Robert Fagles*, Penguin Classics, luxus kiadás, megjelent New Yorkban a Penguin Books kiadónál 1997-ben, ISBN 0-670-82162-4 [a görög költemény angol nyelvű, Robert Fagles által fordított, teljes szöveget tartalmazó *megjelenési formája*]
- *Vieux-Québec / textes de Guy Robert ; gravures d'Albert Rousseau*, megjelent Montreálban az Editions du Songe and Iconia kiadónál 1982-ben [szöveget és metszeteket tartalmazó együttes mű *megjelenési formája*]
- *Seabiscuit. an American legend / Laura Hillenbrand*, megjelent New Yorkban a Random House kiadásában 2001-ben, ISBN 978-0-375-50291-0 [a Seabiscuit nevű versenyló történetének *megjelenési formája*]
- *They do it with mirrors / Agatha Christie*, megjelent a William Collins & Sons kiadónál Angliában, 1952-ben [egy detektívregény *megjelenési formája*]
- *Murder with mirrors / Agatha Christie*, megjelent az USA-ban, a Dodd, Mead & Co. kiadónál, 1952-ben [ugyanazon detektívregény egy másik *megjelenési formája*, amelyik más országban, eltérő címen jelent meg]
- *The Oxford book of short stories / chosen by V.S. Pritchett*, megjelent New Yorkban az Oxford University Press kiadónál, 1981-ben, ISBN 0-19-214116-3 [összegyűjtött *megjelenési forma*, amely magában foglal egy gyűjteményes *kifejezési formát*, ami az összeállító V.S. Pritchett szellemi terméke, továbbá 41 rövid elbeszélés válogatott *kifejezési formáit* különböző szerzőktől]
- *Voice of fire*, akrilfestmény, vászon, Barnett Newman, 1967 [egyetlen *megjelenési forma*]
- *Codex Sinaiticus*, eredeti kézirat [egyetlen *megjelenési forma*]

2.4. A példány azonosítása

Definíciója szerint a *példány* olyan tárgyat vagy tárgyakat takar, amely vagy amelyek a szellemi vagy művészi tartalom közvetítésének szándékára utaló jeleket hordoznak magukon.

Mind a szellemi vagy művészi tartalom, mind a fizikai forma tekintetében elmondható, hogy a *példány* alapjában tükrözi a *megjelenési formát* meghatározó jellemzőket, ilyen módon alkalmas a *megjelenési forma* egyfajta szemléltetésére.

A *példány* lehet egyetlen fizikai objektum, de adott esetben állhat több különálló darabból/objektumból is. Emellett lehet egy fizikai objektum része: például ha egy adatállományt egy több adatállományt tároló lemezen őrzünk, a lemezek az adott adatállományt tartalmazó része tekintendő a fizikai hordozónak, illetve a *példánynak*.

Példák a *példányra* az IFLA LRM-ből:

- A *Codex Sinaiticus* néven ismert kézirat
- A *Book of Kells* néven ismert kézirat
- Auguste Rodin A *gondolkodó* szobrának bronz öntvénye, amely Alexis Rudier öntőműhelyében készült 1904-ben, a párizsi Musee Rodin tulajdona 1922 óta, ID number S. 1295
- A *Vieux-Québec / textes de Guy Robert ; gravures d'Albert Rousseau* 4. számú sorszámozott példánya (egy 50 darabos, korlátozott példányszámú kiadásból), megjelent 1982-ben Montrealban, az Editions du Songe and Iconia kiadónál.
- *Voice of fire*, akrilfestmény, vászon, Barnett Newman képe, készült 1967-ben, 1989 óta a National Gallery of Canada tulajdona
- A Library of Congress másodpéldánya Homérosztól. *The Odyssey / translated by Robert Fagles*, Penguin Classics luxus kiadás, megjelent New Yorkban a Penguin Books kiadónál 1997-ben, ISBN 0-670-82162-4
- Peter Jackson's saját személyes példánya a *The lord of the rings. The two towers* lemezből. Speciális, bővített DVD kiadás, megjelent 2003-ban, ISBN 0-7806-4404-2 [4 lemez 2 füzettel]
- A *Pop Culture* című e-könyv, írta Richard Memeteau, megjelent a Zones kiadásában 2014-ben, terjesztette az Editis EPUB2 formátumban, ISBN 978-

2-35522-085-2, kötelesspéldányként kapta a Francia Nemzeti Könyvtár 2016. február 1-jén, a DLN-20160201-6 kötelesspéldány-azonosítószám alatt. A katalógusban a példány egyedi azonosítószáma: LNUM20553886

Budapest, 2018. augusztus 13.

/Kész.: Dancs Szabolcs/